

TRIANON CSAPÁSA A MAGYAR FELSOÓKTATÁSRA

Háborútól háborúig

Rendkívül érdekes, de keveset tárgyalt témában rendez konferenciát december 4-én a VERITAS Történetkutató Intézet, a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség és az Eötvös József Collegium. Trianon és a magyar felsőoktatás a tanácskozás címe. Ujváry Gábor történészt, a VERITAS Horthy-kori Kutatáscsoportjának vezetőjét arról kérdeztük, hogy miként állt talpra a hazai oktatási rendszer a megsemmisítő diktátum után.

– Milyen károkat okoztak a magyar oktatás ügyének a trianoni döntéshozók?

– Az addigi négy magyar tudományegyetemből kettő, a pozsonyi és a kolozsvári elveszett. A kolozsvári 1872-ben alakult, ez volt a második magyar egyetem az 1635-ben alapított nagyszombati után. Ennek mai örököse az ELTE, ami egyébként annak előtte Pázmány Péter nevét viselte, és Mária Terézia idején költözött át Pest-Budára. Pozsony fiatal intézmény volt, 1912-ben alapították a debreceni egyetemmel együtt.

– Mi lett további sorsuk?

– A két intézményt román, illetve szlovák tannyelvű állami egyetemekké tette Bukarest és Prága 1919-ben. A pozsonyi egyetem hallgatóságának és a tanárainak döntő többsége Budapestre menekült. Itt működött egészen 1923-ig, akkor Pécsre települt. Ezzel megkapta első felsőoktatási intézményét a baranyai megyeközpont. Kolozsvárott először megpróbálták létrehozni egy úgynevezett felekezeti egyetemet, de sikertelenül. Ez az intézmény, amely Ferenc Józseftről kapta a nevét, előbb szintén Budapestre költözött, majd 1921-ben Szegedre került. Az 1940-es terület-visszacsatolás után azonban Kolozsváron folytatta a működését, ami Szegeden maradt belőle, abból lett a Horthy Miklós egyetem.

– Hogyan alakult az alsóbb szintű intézmények sorsa?

– Gazdasági akadémiák és jogakadémiák is a határokon kívül rekedtek, elég csak Kolozsvár, Kassa, Nagyvárad intézményeire utalni. Az eperjesi jogakadémia Miskolcra menekült, a máramaroszigeti pedig Hódmezővásárhelyre, de ott rövid idő múlva megszűnt. Az egykori Monarchia egyik legkiválóbb akadémiaja, a selmecbányai erdészeti és bányászati akadémia viszont teljes tanári karával és minden hallgatójával együtt Sopronba költözött 1919 legelején. Az eszközeiket, a felszereléseiket is magukkal tudták

hozni, könyvtáruk Miskolcra került, ez a mai napig az ország egyik legértékesebb műemlék könyvtára.

– Hol állt felsőoktatás tekintetében a dualizmus kori Magyarország?

– Európa középmezőnyében, alig egy hajszállal lemaradva Ausztria mögött. Az egyetemi oktatás nálunk is elitképzésnek számított, Trianon után 13-15 ezer hallgató tanult a felsőoktatási intézményekben, ami egyfajta értelmiségi túlermelést jelentett. Nehezen tudtak elhelyezkedni a diplomások, különösen az 1920-as évek végén, a gazdasági világválság idején. A hallgatói létszám a két bécsi döntés után 20 ezerre emelkedett, ekkor viszont már nem voltak elhelyezkedési gondjai a végzősöknek, a megnövekedett területű ország és a háborús konjunktúra igényelte a képzett embereket. De nemcsak a diplomás munkanélküliség szűnt meg, hanem általában a munkanélküliség is. Furcsa ezekről a számokról beszélni ma, amikor több mint 300 ezer hallgató tanul a hazai felsőoktatásban, tíz éve pedig számuk elérte a 400 ezret is.

– Önök kutatják a numerus clausus történetét is? A társadalom úgy tudja, ez kifejezetten a zsidók hallgatói létszámát korlátozó intézkedés volt....

– Eredetileg, vagyis 1920 elején általános létszámkorlátozást akart bevezetni az állam az egyetemeken, maga a kifejezés, a numerus clausus is létszámkorlátozást jelent. Ezt ma is alkalmazza több ország. Például a németeknél numerus clausus van az orvosi karokon, azért olyan sok a német hallgató a magyar orvosi egyetemeken. Az egykori magyar korlátozás törvényi szövegében nem szerepelt az izraelita vagy zsidó kifejezés, de mindenki tudta, hogy miről van szó. Az állam azt szeretne volna elérni, hogy a zsidó származású hallgatók aránya ne haladja meg a zsidóságnak a népességben képviselt arányszámát. A jogszabály végrehajtási rendeletében már benne volt az izraelita

kifejezés, mindez így súlyosan sértette az állampolgári jogegyenlőség elvét. A tehetősebb zsidó családok ezért nyugati egyetemre küldték tanulni a gyerekeiket. Az állam egyébként a női hallgatók létszámát is csökkenteni szeretne volna, mert jelentősen megnőtt a számuk az első világháború idején.

– Az 1919-es kommunizmus volt a zsidósággal kapcsolatos korlátozás oka?

– Igen, bár a Tanácsköztársaság zsidó vezetői saját népüket sem kímélték, és meg is tagadták zsidó származásukat, ők internacionalistának vallották magukat. Az egyetemisták körében rendkívül erős volt a zsidókkal szembeni ellenszenv, majd minden tanév elején nagy tüntetéseket szerveztek azért, hogy kevesebb izraelita kapjon helyet a felsőoktatási intézményekben. A magyar értelmiség pedig úgy gondolta, hogy a XIX. század végére a zsidóság nagyon erős pozíciókat szerzett a gazdasági és kulturális életben, sőt, a kommunizmus idején már a politikai hatalmat is magához ragadta. Erre adott rossz választ a numerus clausus, noha a zsidóság előretörésének okait a több évszázados, egészségtelen magyar társadalomfejlődésben kellett volna keresni.

– A felsőoktatásról beszéltünk eddig. De hogy alakult a hazai közoktatás sorsa Trianon után?

– Óriási veszteségeket szenvedett, az állami népiskolák háromnegyede a határokon túl maradt. A magyar kormány korábban a népiskolák jelentős részét a törvényhatóságokhoz, illetve a magyar szórványokba telepítette, hogy erősítse a nemzeti jelenlétet. Igaz, a közoktatás jelentős része akkor még egyházi kézben volt, de ha a felekezeti iskolákat és az állami népiskolákat együtt számolom, akkor is az összes magyar népiskola több mint felét elveszítette az ország. Nagy veszteség mutatkozott a középiskolák terén is, és ami szintén fontos: a legnagyobb magyar kulturális múlttal rendelkező váro-

sok jó része ugyancsak elveszett, jelentős közgyűjteményeivel, színházaival, folyóirataival, irodalmi műhelyeivel együtt. Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Szabadka s így tovább...

– **Mit tudott tenni Klebelsberg Kuno kultuszminiszter ebben a helyzetben?**

– Ő 1922-től 1931-ig vezette a kultusztárcát. Az volt az elsődleges célja, hogy a kívül rekedt felsőoktatási intézményrendszert átmentse a csonka országba, és megerősítse a hazai közoktatást. Csak 1926 és 1930 között ötezer népiskolai tanterem és tanítói lakás épült az általa kezdeményezett program keretében. Jórészt ott, ahol korábban nem volt iskola, azaz főként az alföldi tanyavilágban. Ezek nemcsak iskolák, hanem a környék művelődési gócpontjai is lettek. Például mintakertekkel, gyümölcsösökkel, gazdatanfolyamokkal, népkönyvtárral. De rendeztek itt ünnepeket, és ezekben az iskolákban volt már rádiókészülék is, ami igen nagy dolognak számított, és sok helybéli vonzott.

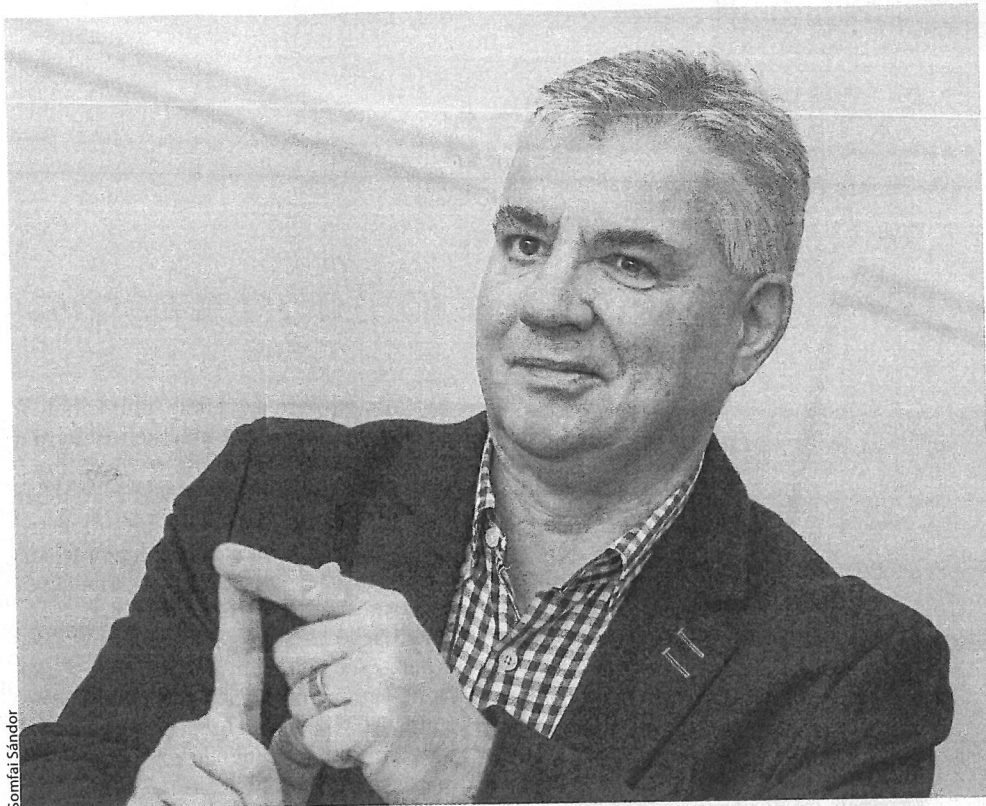
– **Úgy tudni, a nagybirtokos arisztokrácia nem örült a Klebelsberg-programnak...**

– Nem, és nem is akarta állni azokat a költségeket, amelyek a programban ráestek volna. A nagybirtokosok tartottak a művelődő parasztoktól, attól féltek, előbb-utóbb földosztást követelnek majd.

– **Klebelsberg, aki nem melleleg lerakta a Testnevelési Főiskola alapkövét is, meghirdette a magyar kultúrnapionalizmust. Mit jelentett ez?**

– Egyrészt kulturális centrumokat akart létrehozni vidéken, ezért fejlesztette elsősorban a szegedi és a debreceni egyetemet. Budapestten viszont 1925-ben megalapította a TF-et, ami akkor Európa legnagyobb ilyen jellegű intézménye volt. Működésének hatásait már az 1936-os berlini olimpián érezni lehetett, ahol Magyarország a harmadik helyen végzett az éremversenyben. Klebelsberg Kuno olyan rendeletet is kiadott, amely szerint minden ezer fő fölötti üzemnek sportegyesületet kellett alapítania. Igen, kultúrfőlnyről és neonacionalizmusról beszélt. Ezek a kifejezések a mai fülnek nem tetszenek, de előremutató tartalmat takartak. Szerette volna, ha Magyarország, nem lévén más lehetősége a trianoni revánra, előkelő helyen végez a nemzetek kultúrversenyében. A neonacionalizmus alatt pedig azt értette, hogy minél több kiművelt és produktív emberre van szüksége a nemzetnek.

– **Hóman Bálint vette át tőle a stafétabotot...**

Somjai Sándor

– Ő 1932-ben lett kultuszminiszter, s tovább vitte Klebelsberg alkotásait, illetve módosított rajtuk.

– **Igaz, hogy Klebelsberg tízsázalékos költségvetési támogatást harcolt ki a kultúrának, Hóman Bálint pedig ezt 13 százalékra emeltette?**

– Így történt, bár nem szabad elfelejteni, hogy 1932-ben rosszul állt az ország, nálunk ekkor érezte legkeményebben a hatását a gazdasági világválság, jelentősen csökkent a költségvetés realősszege is. Hóman kultúrfőlnyről pedig egyáltalán nem beszélt, neki a nemzetnevelés volt a veszszőparipája. Az úgynevezett nemzeti tárgyak, az irodalom, a földrajz, a történelem, a néprajz tanítását helyezte előtérbe. Számos kezdeményezésbe fogott bele. Például a nyolcosztályos általános iskola ötlete is tőle származott, erről 1940-ben született törvény. Fejlesztette a szakképzést, és az ő minisztersége alatt hozta létre a Turul Szövetséget az első népi kollégiumot. Ebből lett a NEKOSZ-mozgalom a háború után, ahogy Hóman kezdeményezései is részben a háború után teljesedtek ki.

– **Mennyire figyelt a rendszer a tehetségekre?**

– Klebelsberg kifejezetten a középosztálybelieket támogatta, Hóman viszont már csak az érdemjegyekre koncentrált, társadalmi helyzetétől függetlenül. De 1937-ben létrehozta a Horthy Miklós-ösztöndíjat, amely már direkt módon

paraszt- és munkásszármazású fiatalok középiskolai és felsőoktatási továbbtanulását támogatta, ez sok ezer főt jelentett. Aztán 1941-ben Hóman kezdeményezésére megszületett az Országos Tehetségkutató Intéző Bizottság is, amely évente 600 szegény sorsú parasztfiatalt segített középiskolai és egyetemi tanulmányaiban.

– **Hómant divat antiszemitizmussal vádolni, noha nem kevés zsidó embert mentett meg a vészorkorokban...**

– Tény, hogy 1944-ben nagyon sok zsidó értelmiségi, művész kapott tőle mentesítő papírokat. Főleg az általa elnökölt Teleki Intézet és a Magyar Nemzeti Múzeum segítségével. A múzeum akkor nemcsak közgyűjtemény volt, hanem egy hatalmas kulturális vertikum csúcsszervezete is.

– **Hová jutott a magyar kultúra és oktatás a II. világháború kezdetére, sikerült a Trianonban keletkezett károkat kompenzálni?**

– Szerintem igen. Az oktatás fejlődésének abban is szerepe volt, hogy a rendszer is felismerte, változtatni kell a bántó visszasságokon. A harmincas évek végén már a mezőgazdaságban dolgozók is nyugdíjat kaptak, a szegények segítésére létrejött az Országos Nép és Családvédelmi Alap, amely többet között házakat épített a szegényebb sorsúaknak. Ez az időszak a magyar tudomány, de főleg a kultúrpolitika aranykora lett. Ám az újabb háború mindent derékba tört.

Sinkovics Ferenc